

УДК 336.027

Андрєєв М.А.
аспірант

Київського національного торговельно-економічного університету

**ФІНАНСОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ПРАЦІ ЯК ПЕРЕДУМОВА
ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ****FINANCIAL STIMULATION OF RAISING THE LEVEL
OF INTELLECTUALIZATION OF WORK AS A PREREQUISITE
FOR ECONOMIC GROWTH****АНОТАЦІЯ**

У статті обґрунтовано необхідність підвищення рівня інтелектуалізації праці для забезпечення економічного зростання. Проаналізовано фінансові стимули, передбачені українським законодавством. Проведено огляд зарубіжного досвіду фінансового стимулювання збільшення інтелектуалізації праці, зокрема в країнах Європейського Союзу. Визначено основні перешкоди, які не дають змогу українським підприємствам забезпечувати фінансування розвитку інтелектуального капіталу. За результатами дослідження сформувано висновки та рекомендації для належного стимулювання підвищення рівня інтелектуалізації праці в Україні.

Ключові слова: фінансове стимулювання, інтелектуалізація праці, економічне зростання, інтелектуальний капітал, інтелект, фінанси.

АННОТАЦІЯ

В статье обоснована необходимость повышения уровня интеллектуализации труда для обеспечения экономического роста. Проанализированы финансовые стимулы, предусмотренные украинским законодательством. Проведен обзор зарубежного опыта финансового стимулирования увеличения интеллектуализации труда, в частности в странах Европейского союза. Определены основные препятствия, которые не позволяют украинским предприятиям обеспечивать финансирование развития интеллектуального капитала. По результатам исследования сформулированы выводы и рекомендации для должного стимулирования повышения уровня интеллектуализации труда в Украине.

Ключевые слова: финансовое стимулирование, интеллектуализация труда, экономический рост, интеллектуальный капитал, интеллект, финансы.

ANNOTATION

The article substantiates the need to increase the level of intellectualization of labor in order to ensure the economic growth. The author also analyzed the financial incentives provided by Ukrainian legislation. A review of foreign experience of financial stimulation of intellectualization of labor, in particular in the countries of the European Union, was conducted. In addition, the main obstacles prevent Ukrainian enterprises from financing the development of intellectual capital are identified. According to the results of a study, the conclusions and recommendations for the proper stimulation of the level of intellectualization of labor in Ukraine have been formed.

Keywords: financial stimulation, intellectualization of labor, economic growth, intellectual capital, intellect, finance.

Постановка проблеми. Згідно з даними інформаційно-аналітичного порталу Info-light за 2016 рік Україна посідає 115 місце в рейтингу ВВП на душу населення, який для нашої країни становить 7,970\$. Це найнижчий показник у Європі (у Грузії ВВП на душу населення становить 9,630\$, в Білорусі – 14,107\$, а в Росії – 24,267\$).

На думку аналітиків Світового банку, 80% ВВП розвинених країн безпосередньо залежить від якості трудового потенціалу, а лише 20% припадають на його виробничу складову. Статистичні дані Світового банку, що базуються на дослідженнях, проведених у понад 160 країнах, свідчать про те, що значні економічні досягнення на 20% складаються з природного капіталу, на 16% – з реального фізичного капіталу, решта 60% пов'язані з людським капіталом.

Аналізуючи структуру витрат середньостатистичних українських підприємств, а також організацію їх виробництв, можемо дійти висновку, що незначна увага приділяється як інтелектуалізації праці в процесі виробництва, так і витратам на вдосконалення інтелектуального капіталу. Тому можемо зробити припущення, що саме через це Україна має найнижчий показник ВВП у Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтелектуалізації праці та її впливу на економічне зростання порушувалося в працях А. Сміта, Ф. Бастіа, Д. Рікардо, Дж.С. Мілля, К. Маркса, А. Маршалла, К. Вікселла та А.В. Флакса. Значний внесок у дослідження цього питання здійснили автор теорії інновацій Й. Шумпетер, фундатор концепції конкурентних переваг М. Портер та дослідник національної інноваційної системи К. Фрімен.

Різним аспектам інтелектуалізації праці, зокрема її фінансовому стимулюванню, присвятили свої дослідження і українські вчені, зокрема В. Геець, О. Грішнова, Н. Гук, О. Другов, С. Іщук, О. Кендюхов, В. Куценко, С. Сардак, В. Семиноженко, П. Сем'янчук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний внесок вищезазначених вчених, питання фінансового стимулювання інтелектуалізації праці як чинника економічного зростання раніше не досліджувалось, тому потребує всебічного вивчення.

Мета статті полягає в наданні відповіді на питання про те, яким чином необхідно фінансово стимулювати підвищення рівня інтелектуалізації праці, щоб відбувалося економічне зростання в країні.

Враховуючи мету дослідження, вважаємо доцільним використовувати такі методи для збору та обробку інформації: дослідження законодавчо визначених фінансових стимулів; опитування, коли ми проаналізуємо думку представників керівництва деяких українських підприємств про фінансове забезпечення розвитку інтелектуального капіталу та питання інтелектуалізації праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи тему та основне питання дослідження, виокремлюємо такі дві основні категорії, як фінансове стимулювання підвищення рівня інтелектуалізації праці та економічне зростання. При цьому першу категорію можна розділити на дві підкатегорії, такі як фінансове стимулювання та інтелектуалізація праці. Розглянемо визначення двох підкатегорій, щоб визначитися з визначення першої категорії.

Для визначення категорії «фінансове стимулювання» автором досліджено її опис в різних джерелах. Грунтуючись на Методичних рекомендаціях з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств Центральної спілки споживчих товариств України, цю категорію можемо визначити таким чином. Фінансове стимулювання – це різновид фінансового регулювання, в якому використовується вплив на рівень заробітної плати, доходів працівників, матеріальних допомог, премій, пенсій, стипендій надання різних пільг, зокрема податкових пільг, податкових канікул, списання податкової заборгованості, заохочувальних фондів, створюваних з прибутку, бюджетного фінансування ефективних напрямів розвитку національної економіки, фінансування підготовки і перепідготовки кадрів [1].

Проаналізувавши різні тлумачення категорії «інтелектуалізація праці», автор доходить висновку, що доцільно застосувати визначення словника іншомовних слів О. Мельничука. Отже, інтелектуалізація праці – збільшення питомої ваги розумових функцій в структурі трудових зусиль працівника на основі науково-технічного прогресу, підвищення кваліфікаційного та культурно-освітнього рівнів трудящих [2].

Отже, фінансове стимулювання підвищення рівня інтелектуалізації праці слід розуміти як регулювання підвищення питомої ваги розумових функцій в структурі трудових зусиль працівників через різні фінансові стимули.

Категорія «економічне зростання» більш складна, багатогранна та широка. Слід зауважити, що розрізняють екстенсивне економічне зростання, яке полягає у збільшенні обсягів залучених до процесу виробництва ресурсів, та інтенсивне економічне зростання, яке відбувається за рахунок ефективнішого використання ресурсів на основі науково-технічного прогресу та найкращих форм організації виробництва. Для досягнення цілей цього дослідження ми будемо використовувати обидва типи. Найчас-

тіше економічне зростання розуміють як збільшення обсягу виробленої продукції порівняно з минулим роком, збільшення її реальної вартості, корегованої на інфляцію. Такої ж позиції дотримується Світовий банк, який займається ґрунтовними дослідженнями економічного зростання країн.

Враховуючи вищезазначене, основне питання дослідження розуміємо таким чином. Яким чином слід регулювати підвищення питомої ваги розумових функцій в структурі трудових зусиль працівників, використовуючи при цьому різні фінансові стимули, щоб досягти збільшення обсягу виробленої продукції порівняно з минулим роком, збільшення її реальної вартості, корегованої на інфляцію?

Фінансове стимулювання разом з фінансовим забезпеченням та фінансовим регулюванням є одним з методів впливу фінансового механізму на процесу суспільного розвитку. Фінансовий механізм у вузькому розумінні є сукупністю конкретних фінансових методів та важелів впливу на формування і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонування й розвитку державних структур, суб'єктів господарювання і населення [3]. Отже, фінансове стимулювання як один з методів використовується для того, щоб вплинути на функціонування як підприємств зокрема, так і держави загалом. Законодавство України не містить визначення фінансового стимулювання як категорії, проте часто згадуються елементи фінансового стимулювання, зокрема податкові пільги, податкові знижки, заохочувальні фонди, бюджетне фінансування деяких видів витрат.

Крім визначення Центральної спілки споживчих товариств категорії «фінансове стимулювання», поданого вище, існують інші варіанти визначення. Так, за Н. Лелюком, фінансове стимулювання – це сукупність фінансових відносин, за допомогою яких можна впливати на матеріальні інтереси суб'єктів господарювання [4]. Отже, ключовою особливістю цього визначення є те, що в цьому разі фінансове стимулювання визначається як сукупність відносин, а відносини, як правило, мають щонайменше двох учасників. Тому можна зробити висновок, що фінансовим стимулюванням не можна вважати дії, які не мають впливу на будь-яку іншу сторону.

Аналізуючи наукову літературу, можемо визначити три типи фінансових стимулів, а саме бюджетні стимули, інвестиційні стимули та фінансові пільги і санкції. Водночас включення фінансових санкцій у перелік різновидів фінансових стимулів залишається дискусійним, оскільки вони мають скоріше обмежувальний характер і виконують функцію покарання, а не стимулювання.

Основним законодавчим документом, який визначає засади фінансового стимулювання підвищення рівня інтелектуалізації праці, можна

вважати Конституцію України, у статті 54 якої встановлено, що кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. Також тут зазначено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Статтею 92 визначено, що виключно законами України визначаються, зокрема, засади регулювання праці і зайнятості, правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання. Згідно зі статтею 95 Конституції бюджетна система України будується на засадах справедливого та неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами; виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загально-суспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків. До повноважень Кабінету Міністрів України, згідно зі статтею 116, віднесено, зокрема, проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці та зайнятості населення [5]. Хоча в цьому документі немає прямої згадки про фінансові стимули, він окреслює повноваження основних «гравців» у сфері регулювання економіки та засади й принципи такого регулювання.

Бюджетні стимули можна поділити на ті, які застосовуються до державних інституцій у сфері економіки, і на ті, які застосовуються до недержавних інституцій. Такий поділ обумовлений тим, що саме бюджетні стимули визначають засади формування фондів заробітних плат та премій в державних установах, але не можуть це робити щодо недержавних установ, крім деяких обмежень (наприклад, мінімальний розмір заробітної плати, який встановлюється законом про державний бюджет на відповідний рік незалежно від форми власності організацій). До таких стимулів відносяться регулювання заробітних плат, премій та матеріальної допомоги для працівників, пенсій та стипендій, інших видів виплат, які гарантуються законом. Як бачимо, такі стимули залежать від певних нормативів, лімітів та резервів.

Під час формування системи заробітної плати, яку справедливо називати платою за знання та їх використання, найбільші труднощі виникають під час визначення переліку компетенцій для керівників, конструкторів, технологів, наукових працівників організацій. Це приклад тих категорій персоналу, у структурі робочого навантаження яких переважають функції, які потребують творчого мислення, пов'язані з упровадженням новітніх досягнень безпосередньо у процес виробництва чи виконання робіт.

До інвестиційних стимулів відносять стимули, які мотивують суб'єкти господарювання витратити ресурси на інтелектуалізацію праці

таким чином, щоб мати від цього короткострокові фінансові переваги. Так, чинний Податковий кодекс України дає змогу підприємствам включати у витрати під час визначення податку на прибуток ті кошти, які були інвестовані у навчання та підвищення кваліфікації своїх працівників. Таким чином, підприємства списують зазначені кошти на витрати, що зменшує їх прибуток у бухгалтерському сенсі і дає змогу платити менший податок на прибуток. Справді, навіть за відсутності такого стимулу підприємствам було би вигідно витратити кошти на навчання своїх працівників, але в такому разі мав би місце лише середньостроковий фінансовий ефект, який би полягав у тому, що такі працівники працювали б ефективніше через певний час, застосовуючи отримані під час навчання знання і навички. Водночас за умов гострої конкуренції та нестабільного законодавства підприємства змушені піклуватися перш за все про фінансові результати тут і зараз, тому такий приклад інвестиційного стимулу є для них важливим, оскільки дає можливість отримати переваги у короткостроковій перспективі.

Щодо санкцій, то слід зазначити, що, за Н. Лелюком, вони є особливими формами організації фінансових відносин, які покликані посилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання. Він вважає, що за умов ринку роль фінансових санкцій значно зростає. Водночас для досягнення цілей цього дослідження автор вважає, що санкції не є фінансовим стимулом, оскільки дотримується думки про те, що будь-які негативні впливи, такі як примус, покарання, обмеження, не здатні мотивувати підприємства до підвищення інтелектуалізації праці, оскільки мають зовсім іншу функцію за свою сутністю.

Щодо пільг, то такі стимули існують в українському законодавстві. Так, наприклад, статтею 166 Податкового кодексу України визначено можливість для фізичних осіб отримати податкову знижку, яка полягає у поверненні частини сплаченого податку на доходи фізичних осіб, якщо така особа у звітному році витратила свої кошти на навчання в закладах освіти [6]. Хоча такі стимули спрямовані не на суб'єктів господарювання, а на фізичних осіб, які в них працюють, вони мають вплив на інтелектуалізацію праці в організаціях, оскільки дають змогу працівникам підвищувати рівень своєї компетентності, що потім прямо відображається на ефективності їх роботи.

С. Писаренко зазначає, що фінансові інструменти стимулювання інтелектуалізації праці існують майже в усіх країнах-членах ЄС. Такі інструменти, як інвестиційний грант, використовуються у Бельгії, Німеччині, Греції, Норвегії, Португалії, Великій Британії; податкові пільги – у Фінляндії, Франції, Греції, Італії; субсидії, пов'язані з використанням робочої сили, – в Австрії, Бельгії, Франції, Ірландії, Швеції, Великій Британії [7].

В останній чверті ХХ ст. США пройшли історичну межу у своєму соціально-економічному розвитку, адже понад 85% дорослих американців отримали 12-класну і більш високу освіту, а не менше половини з них – вищу. Найбільше зростання обсягів інтелектуальної праці наприкінці ХХ ст. спостерігалось у фінансово-банківській сфері, торгівлі та промисловості [8].

На сучасному етапі розвитку України, коли у нас активно впроваджується політика децентралізації, яка полягає в передачі повноважень та фінансових ресурсів до органів місцевого самоврядування, доцільно буде застосувати досвід Словаччини, в якій питання застосування та впровадження фінансових стимулів вирішується місцевою владою. Таким чином, ми забезпечимо конкуренцію міст, які будуть прагнути створити умови для підвищення інтелектуалізації праці, щоб залучати найкращих працівників, а також лідирувати порівняно з іншими містами за економічними показниками, такими як рівень залучених інвестицій, сукупний прибуток місцевих підприємств, середня заробітна плата працівників.

Опитані працівники, які займають керівні посади на таких українських підприємствах, як Центр послуг «Статус», «Харківміськгаз», «Телесенс», зазначили, що вони неохоче витрачають кошти на інтелектуалізацію праці з таких причин.

1) Нестабільність законодавства. Підприємства не впевнені, що наявні сьогодні фінансові стимули залишаться незмінними в наступні періоди, тому впроваджувати їх постійне використання не є економічно безпечним.

2) Відсутність державного покриття фінансових втрат, які з'явилися внаслідок фінансування заходів з підвищення інтелектуалізації праці. Підприємства розуміють, що це важливо та економічно доцільно в довгостроковому періоді, але вони не мають достатньо ресурсів, щоб пережити тимчасові фінансові втрати в короткостроковому періоді.

3) Недостатня обізнаність певної частини менеджменту підприємств про наявні фінансові стимули та про механізми їх використання. Крім того, існує недовіра до держави, яка, за словами опитаних, декларує підтримку заходів з інтелектуалізації праці, але може в майбутньому не виконати задекларовані гарантії. Це підтверджується дослідженням Центру Разумкова щодо ставлення громадян України до суспільних інститутів, згідно з яким уряд та Верховна Рада користуються надзвичайно низькою довірою (баланс недовіри становить 69,1 та 77,6 відсотків відповідно) [9]. А саме ці інституції, як було написано вище, визначають та впроваджують політику щодо застосування фінансових стимулів в економіці.

Аналізуючи ці причини, розуміємо успіхи щодо інтелектуалізації праці підприємств країн Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Канади, Японії. Ці країни

характеризуються відносною сталістю законодавства, високим рівнем довіри до державних інституцій, високою якістю менеджерів підприємств.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, робимо висновки, що проблема полягає не в тому, які саме фінансові стимули необхідно використовувати для підвищення інтелектуалізації праці, а в тому, яку політику фінансового стимулювання слід виробити, наскільки вона є сталою та на яких принципах заснована. Наявні в Україні фінансові стимули є досить ефективними, але не використовуються багатьма підприємствами з низки причин (зокрема, необізнаність, недовіра, несталість законодавства).

Отже, щоб фінансове стимулювання було таким, що зумовлює економічне зростання, необхідно вжити таких заходів:

1) розробити, ухвалити та впровадити державну політику з фінансового стимулювання інтелектуалізації праці на підприємствах, залучивши до цього всіх заінтересованих сторін;

2) забезпечити сталість законодавства та нормативно-правової документації, які регулюють питання фінансового стимулювання підприємств;

3) впровадити належне інформування про наявні можливості державної підтримки інтелектуалізації праці через різні канали, зокрема засоби масової інформації, інструменти взаємодії з громадськістю, комунікацію з представницькими органами роботодавців;

4) в рамках політики децентралізації передати органам місцевого самоврядування право застосовувати різні інструменти фінансового стимулювання на місцях для забезпечення конкуренції між містами та корпораціями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств; затверджені розпорядженням Центральної спілки споживчих товариств України від 28 липня 2006 року. URL: <http://uazakon.com/big/text892>.
2. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука. Київ: гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 775 с.
3. Бюджетна система: підруч. / за ред. С. Юрія, В. Дем'янишина, О. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.
4. Лелюк Н. Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси» для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання спеціальностей 051 – Економіка, 071 – Облік і оподаткування. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2017. 120 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30.
6. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Тоффлер Э. Третья волна. Москва: АСТ, 2010. 784 с.
8. Писаренко С., Горін Н., Українець Л. та ін. Менеджмент європейської економічної інтеграції: підручник / за ред. С. Писаренко. Київ: Знання, 2012.
9. Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації: дослідження Центру Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press0417.pdf>.